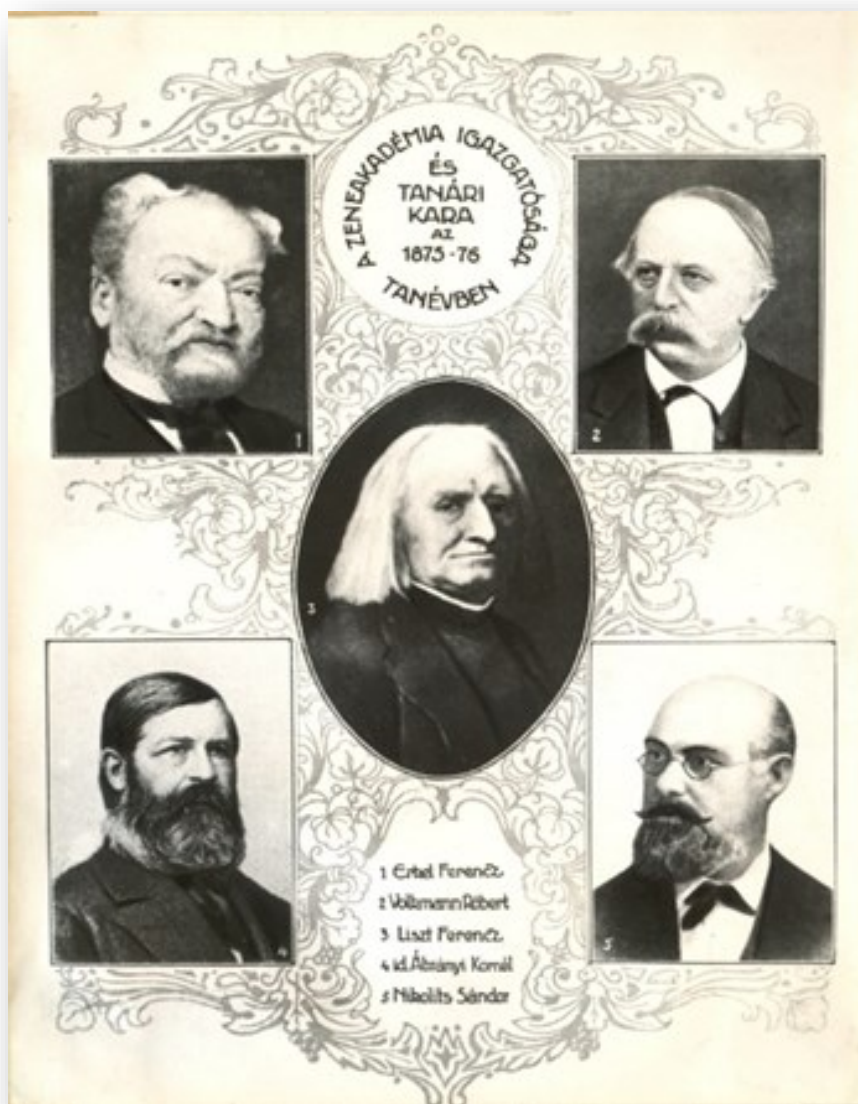

ERKEL ÉS LISZT: AZ ÉLETÚT ÉS A KUTATÁS METSZÉSPONTJAI

(Kim Katalin – Kaczmarczyk Adrienne)

A magyar főváros zenei intézményrendszere a 19. század folyamán Erkel Ferenc és Liszt Ferenc vezetésével épült ki és virágzott fel. Erkel, aki 1834-től, de legkésőbb 1835-től, a budai Várszínház társulatánál aláírt karmesteri szerződésének évétől 1893-ban bekövetkezett haláláig Budapesten élt, 1838-tól a Pesti Magyar Színház (1840-től Nemzeti Színház) és az 1853-ban megalapított Filharmóniai Társaság karmestereként főszerepet játszott az operajátszás és a szimfonikus zene meghonosításában. Liszt Ferenc 1839-től kezdődő, 1869-86 között évenként rendszeressé váló látogatásai friss impulzust adtak a zenei életnek, meg-megújítva Budapest kapcsolatát a fejlettebb műzenei kultúrával rendelkező országokkal. 1875-től, az újonnan alapított Zeneakadémia igazgatójaként, illetve elnökeként, valamint a zongoratanács professzoraiként Erkel és Liszt közösen alakították ki az ország legmagasabb szintű zenei oktatási intézményének arculatát. Életútjuk tehát számos párhuzamot mutat; mindketten zongoraművészként kezdtek, zeneszerzőként és karmesterként folytatták, majd a Zeneakadémia professzoraiként fejezték be pályájukat. Kapcsolatuk kölcsönösen tiszteletteljes és szívélyes, de mindenekelőtt szakmai jellegű volt. Liszt távollétében Erkel tanította Liszt zongorista növendékeit, s amiért Liszt különösen hálás lehetett magyar kollégájának, az 1850-es évektől kezdve Erkel Liszt számos zenekari és oratorikus művét tanította és mutatta be Budapesten a Filharmóniai Társaság élén. Liszt maga is próbálkozott Erkel operáinak népszerűsítésével. Amellett, hogy szorgalmazta a *Hunyadi László* weimari bemutatóját, már korábban, 1846-ban elvezényelte az opera nyitányát bécsi koncertsorozatának május 17-i búcsúhangversenyén, az opera számaiból pedig koncertparafrázist komponált, melyet *Hattyúdal és Induló* címmel adott elő 1846. október 10-i pesti hangversenyén.¹

Akár szimbolikusan is tekinthető, hogy kettejük életművének hazai, intézményes kutatása egy évtizeden át egyetlen személy kezében összpontosult: Legány Dezső, aki 1973–83 között állt a Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténeti Osztálya élén, mindkét alkotó életművét kutatta s maradandót alkotott. Máig alapvető Erkel-műjegyzékét 1975-ben, Liszt bécsi fellépéseinek sajtó- és levéldokumentumait, valamint magyarországi látogatásainak krónikáját 1976–86 között jelentette meg.² Legány kutatócsoportjához tartozott Eckhardt Mária, aki 1986-ban a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskolához (2007-től Egyetem) tartozó Liszt Ferenc Emlékmúzeum és Kutatóközpont megnyitásával új lendületet adott a hazai Liszt-kutatásnak. Az Erkel-kutatásnak Tallián Tibor szabott új irányt az ezredfordulón az *Erkel Ferenc Operák* kritikai összkiadás megindításával a Magyar Tudományos Akadémiához, illetve 2019-től az Eötvös Loránd Kutatási Hálózathoz, 2023-tól HUN-REN Magyar Kutatási Hálózathoz tartozó Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézetének Magyar Zenetörténeti Osztályán. 2021 szeptemberétől kezdve, amikor ugyanezen az osztályon kapott otthont *Liszt Ferenc Zeneműveinek Új Kiadása* – más néven az *Új Liszt Összkiadás* –, az életműkiadásokkal együtt egyszersmind új lehetőség nyílt Erkel és Liszt jórészt közös, magyarországi kapcsolati hátterének felkutatására is.

Tallián Tibor az MTA Zenetudományi Intézet igazgatójaként az *Erkel Ferenc Operák* összkiadás munkálataival lényegében egy 1966-ban megszakadt munkafolyamat újrafelvételét célozta meg. Erkel Ferenc operáinak kritikai kiadása ugyanis az 1961 szeptemberében alapított MTA kutatóhely, a Bartók Archivum – Zenetudományi Intézet legelső kutatási feladatai közé tartozott. Szinte azonnal megalakult a Bónis Ferenc (MTA Bartók Archivum Magyar Zenetörténeti Osztály), Vécsey Jenő és Somfai László (Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtár vezetője és tudományos munkatársa) alkotta háromtagú szerkesztőbizottság, megfogalmazták a közreadói irányelveket, és 1962. május 12-én Szabolcsi Bence, az új létesítmény igazgatójaként és Bónis Ferenc a szerkesztőbizottság vezetőjeként már a munkálatok hivatalos elindulásáról tájékoztatta az MTA Nyelv- és Irodalomtudományi Osztályát. Ugyanekkor kérték, hogy e „Magyarországon még soha nem volt tudományos műfaj”, a „műzenei kritikai összkiadás” megjelentetését külső kiadóra, a Zeneműkiadó Vállalatra bízassák, az egyetlen kiadóra, mely „kotta- (partitúra és zongorakivonat) kötetek előállítására alkalmas technikai berendezéssel, illetve műszaki gárdával rendelkezik”.³ Az Erkel-összkiadással kapcsolatos első kezdemény azonban még ennél is korábbi volt. Nádasdy Kálmán az Operaház Dramaturgiai Bizottsága nevében már 1951-ben sürgette egy „kritikai Erkel-kiadás megjelenését”, melyet ekkor a Minisztérium jóvá is hagyott,⁴ ám a döntést nem követték konkrét lépések. Nem így Szabolcsi Bence kezdeményezését. A közreadói munkát vállaló Vécsey Jenő 1963-tól 1966-ban bekövetkezett haláláig négy Erkel-opera (*Bátori Mária, Sarolta, Dózsa György* 1–3. felvonás, *Erzsébet* 2. felv.) és Erkel öt operanyitányának (*Bátori Mária, Hunyadi László, Sarolta, Dózsa György, Brankovics György, Névtelen hősök*), valamint az *Erzsébet* Doppler Ferenc által jegyzett nyitányának kritikai közreadását készítette elő. Vécsey halálával az Erkel-összkiadás munkálatai elakadtak. Egyetlen kottaoldal sem jelent meg, annak ellenére, hogy 1964-ben a bécsi Doblinger, 1965-ben az Universal Edition is jelezte a Bartók Archivum – Zenetudományi Intézet, majd a Zeneműkiadó számára, hogy érdekelné az Erkel-összkiadásban való részvétel.

Megfelelő munkatársak hiányában sajnos nem ez volt az egyetlen projekt ekkor, amiről le kellett mondania az MTA Bartók Archivum – Zenetudományi Intézetnek. 1965-ben a Zeneműkiadó másik nagy vállalkozás-tervéhez, a Liszt-zongoraművek új kiadásához is felkérte partnerként a Bartók Archivum – Zenetudományi Intézetet, mely felkérést Szabolcsi Bence kénytelen volt visszautasítani:

„[...] őszinte sajnálatomra, meg kell mondanom, hogy Archivumunk nincs, és belátható időn belül nem is lesz, nem lehet abban a helyzetben, hogy vállalkozásokban részt vegyen, mert – bármennyire szeretnők – mindeddig nem volt rá módunk, hogy magyar zenetörténeti részlegünket olyan erővel egészítsük ki, akik a Liszt-kutatásban tevékenyen részt vesznek. Magunk is égető feladatnak tudjuk a Liszt-kutatást és Liszt műveinek gondozását, de intézetünknek csekély létszáma arra kényszerít bennünket, hogy mindenben a legégetőbb, legközelebb, legaktuálisabb feladatokat tartsuk szem előtt, legalábbis egyelőre.”⁵

Mire gondolhatott Szabolcsi, amikor azt írta, hogy egyelőre? Nyilván reménykedett a kutatóhely bővítésének lehetőségében és a Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola kiemelkedően magas színvonalú képzést biztosító Zenetudományi Tanszékéről évről-évre kikerülő fiatal kutatók képességében. A helyzet azonban az összkiadások terén a későbbiekben sem változott.⁶ Az 1969-től immár MTA Zenetudományi Intézetként működő kutatóhely folyamatos fejlesztése azonban néhány évvel később mégis részben megvalósította Szabolcsi Bence tervét a Legány Dezső vezetése alatt, a Magyar Zenetörténeti Osztályon folyó nagyarányú Erkel- és Liszt-alapkutatások elvégzésével.⁷

Tallián Tibor, az MTA Zenetudományi Intézet igazgatója és a Magyar Zenetörténeti Osztály vezetője az *Erkel Ferenc Operák / Ferenc Erkel Operas* kritikai összkiadás elindításával a Legány Dezső 1983-as kényszerű nyugdíjazásával és a 19. század kutatását végző munkacsoport feloszlásával megszakadt munkafolyamat újrafelvételét célozta meg. A Magyar Zenetörténeti Osztály az eltelt mintegy másfél évtizedben Bárdos Kornél,⁸ majd Sas Ágnes vezetése alatt ekkor elsősorban Magyarország zenetörténetének 1686–1820 közötti időszakával foglalkozó kézikönyvének alapkutatásával foglalkozott.

Az Erkel-összkiadással viszont nemcsak a Vécsey Jenő által előkészített partitúrák kerültek újból elő, hanem a Legáný-osztály kutatásai is.⁹ Az elvégzett hatalmas munka ellenére a 19. század zeneélete és zenei termése javarészt még kutatásra várt különösen az intézménytörténet, repertoár, zenei írárok és mindenekelőtt Erkel és Liszt zeneszerző-kortársai zenei termésének megismerése vonatkozásában. Az összkiadás munkálataival egyidőben folytatódott és lezárult a Nemzeti Színház ún. Bánya-anyagának, a színház történeti kottatárának könyvtári állományba vétele az Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtárában – részben Tallián Tibor OTKA és NKFP pályázatainak támogatásával. Ugyancsak e pályázati támogatások terhére és az OSZK Színház-történeti és Zeneműtárának munkatársaival együttműködve elkészült a Nemzeti Színház teljes személyzetének jegyzéke (Somorjay Olga). A Magyar Zenetörténeti Osztály időközben kibővült új kutatói közösségének egyik kiemelt témája lett a 19. század előadói gyakorlatának és zenés-színházának, valamint a polgári zenei nyilvánosság intézményeinek kutatása. Elkészült Tallián Tibor monumentális akadémiai doktori értekezése: *Schodel Rozália és a hivatásos magyar operajátszás kezdetei* címmel,¹⁰ továbbá disszertációk és szakdolgozatok készültek Erkel Ferencről, illetve a Nemzeti Színház zenei gyakorlatáról és annak kismestereiről.¹¹ Jelenleg is folynak kutatások és készülnek disszertációk Pest-Buda zenei mindennapjairól (Békéssy Lili Veronika), a kamarazene professzionalizációjáról (Vizinger Zsolt), a dalármozgalom intézményesüléséről a 19. század közepén (Gusztin Rudolf), a Nemzeti Színház kiemelkedő és Erkellel is barátságot ápoló zeneszerzőjéről, Doppler Ferencről (Horváth Pál), továbbá a zenei szaksajtó és zenetörténetírás művelőiről, többek között Brassai Sámuelről és Ponori Thewrewk Emilről (Simény Beáta, Grosz Sára Aksza), és újraindultak zenei ikonográfiai gyűjtéseink is (Tóth Emese). Alapkutatásaink eredményeit számos készülő adatbázisunk összegzi, melyek közül megjelenés előtt áll *A Pesti Magyar/Nemzeti Színház műsora és zenei repertoárja (1837–1884)* című, amely az intézmény hiányok nélkül fennmaradt színlapanyagának minden forrás szerinti adatát tartalmazza (16452 színlap ca. 660.000 forrásadata), ezzel teljes képet adva e közel ötven év színházi mindennapjairól – a prózai előadásokat is beleértve, melyekben szintén gyakoriak voltak a sokszor házi szerzők által előadott zenei betétek, kísérezzenék. Munkánk során a nemzeti színházi források teljeskörű digitalizálására törekedtünk, emellett pedig a vidéki magyar társulatok közül a kassai színtársulat teljes 19. század eleji anyagának és részlegesen a kolozsvári és aradi társulat 19. századi kottatárának áttekintésére és digitalizálására is sor került.

Magyar nemzeti színház.

Uj hősi nemzeti szomorú opera.

ERKEL JÓSEF jutalomjátéka.

Bérlet
MAGYAR NEMZETI SZÍNHÁZ.
sztűnés.

Szombaton, Augustus' 8-kán, 1840.

ERKEL JÓZSEF dalszínész javára, először:

BÁTORI MÁRIA.

Nagy hősi nemzeti szomorú opera 2 felvon. Egressy Benjámin-től. Zenéjét írta ERKEL FERENCZ, ezen nemzeti színház első karmestere.

Az előforduló tánczot 's csoportozatokat betanította, 's rendli Hasenburt balémmester ur.

Az új ötletet-darabok Kostyál Adam ur. p. szabomester utasítása szerint, 's Podhrazky Ferencz ur színházi főruhátárnok ügyelete alatt készültek. A szükséges új díszítményeket festette Eugert ur, színházi díszítő.

Az előadásban gróf Rothkirch 12. számú cs. kir. gyalog ezredének tábori zenész-kara részt fog venni.

Személyek:

Kálmán, Magyarország királya	—	—	Kondi ur.	—	—	Szilágyi Béla
Isztván, új, koronázótárs	—	—	ERKEL JÓSEF.	—	—	Szilágyi Lilla
Árvai.	—	—	Isztván,) gyermekei	—	—	—
Strepelt) tanácsosok	—	—	Váry ur.	—	—	Jobb ur.
—	—	—	Szerdahelyi ur.	—	—	Szerpelt megújító
Bátori Mária, nemes hölgy	—	—	Felner Maria k. z.	—	—	Závora ur.

Tudósok. Hódj nép. Völvesek. Nemesbölgyek. Nép mindenrendből. Történet helyi: Buda, s Leányvár.

A 't. z. Község' minden karbeli tagjának' kezébe magát mely tisztelettel ajánlja

Erkel József, dal-színész.

Kértelek a páholyokat, és zártasokat bérli t. c. asz. aragok, hogy berlett páholyok, és helyek iránt ma déli-eltől **10** óráig rendelést tenni méltóztatassanak, azonnal másokhoz adnak ki.

Kezdeté 7 órakor, vége 9 után.

MISKOLCZI JULIA k. assz., beteg, — s SCHODELNE assz., szabadsággal elutazott.

Ezen opera kinyomott könyve, nappal az írószobában, este a' csarnokban 50 kron., váltóban, megvehető.

Holnap, Vasárnapon, Augustus' 9-kén, bér-folyamban, adatik:

KOBOLD.

Tízvenévesen bővített, dal, táncz és néma ábrázolásokkal 2 felvonásban, leomvonyt kábeli tartalma után irat Told Xaver, fordította Szerdahelyi, művészként szerezte Hebenstreit, a' táncokat, csoportozatokat betanította Hasenburt ur, az új díszítményeket festette Eugert ur. gyalogkelt kisméltó Oesterich ur színmester

Stückli Ferencz balémmester ur, 's a' bécsi cs. k. karinthiai kapu mellettí udvari színház' volt tánczosa, a' **KOBOLD** szerepében, mint vendég, lesz szerencsés főlépni.

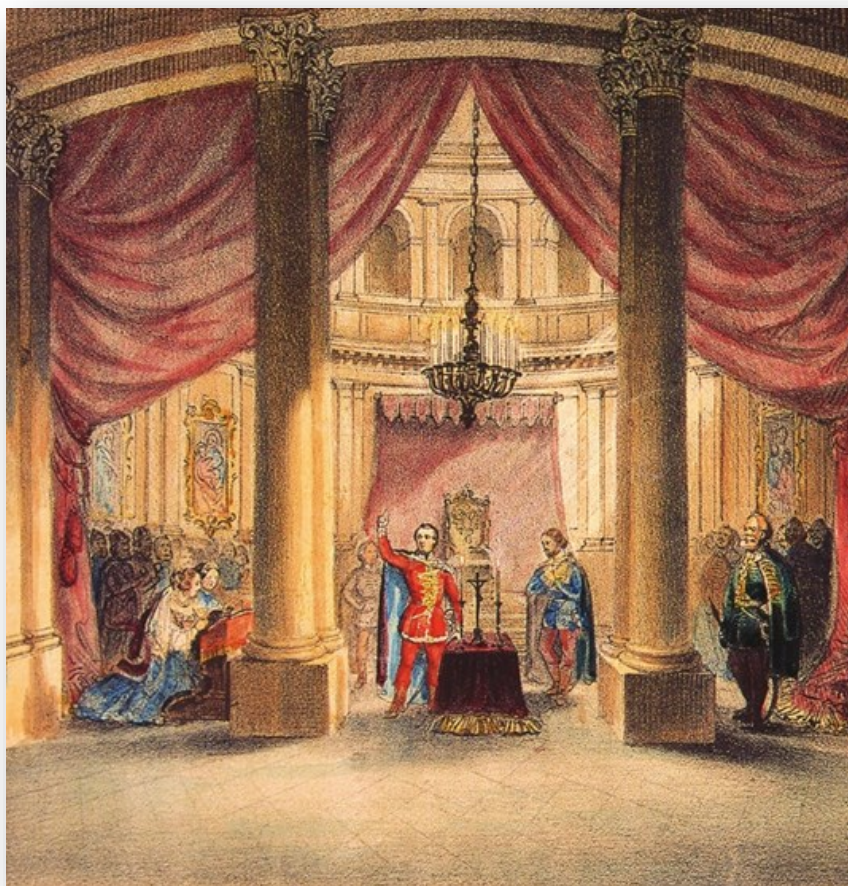
Druck bei **Peter Fischer** auf dem Gerstenplatz in der Gendeburg, 10 Meile von Wien, Könnig'sche Buchdruck.

Vaillie.	Schmackerl.	Tuti frey, táncz.
Masquin.	Frische Weixl.	Orangei.
Hasenburt.	Frische Weixl.	Melonei.
Chosai.	Musci.	

Schnupftabake bester Qualität nach neuester Art fabriziert, sind zu haben in der Rauch- und Schnupftabak- und Cigarren-Fabrik's-Niederlage des Christoph Martiny & Sohn auf dem Sebastiani-Platz in Pesth.

séget. A Szabolcsi Bence által kezdeményezett kritikai közreadás során Vécsey Jenő ugyanis még kizárólag a szerzői partitúrákból dolgozott. A Nemzeti Színházban használt és az előadások során számos változtatást rögzítő játszópéldányok (zenekari és énekkari szólamok, szerepszólamok, sűgőkőnyvek, rendezői példányok, űgyelőkőnyvek stb.) az 1960-as években még nehezen hozzáférhetőek voltak. Ez a korai ősszkiadás ráadásul még nem a partitúrák, hanem a kritikailag közreadott partitúrák alapján készűlő ének-zongorakivonatok kiadását célozta meg. Vécsey Jenő kéziratoss partitúra-közreadását, melyet kezdetben Somfai László, majd Kalmár László nézett át, revideált kölcsőnpéldányként bocsátotta volna az érdeklődő operatársulatok rendelkezésére a Bartók Archivum – Zenetudományi Intézet. E rövid négy éves munkafolyamat során azonban végűl nem került sor a partitúrák szővegének véglegesítésére, és a zongorakivonatok sem készűltek el. Az Erkel-ősszkiadás 1998-ban elindult munkálatai során Vécsey Jenő kéziratoss partitúráit csak részben használhattuk fel, tekintettel arra, hogy a nemzeti színházi játszópéldányok lényeges utólagos szerzői változtatásokat, javításokat, kiegészítéseket őriztek meg Erkel hevenyészett lejegyzésű és néhol hiányos szerzői partitúráihoz képest. Az Erkel instrukcióit és utólagos kiegészítéseit őrző játszópéldányok így több esetben felűlirták a közreadás során a szerzői partitúrában található változatot. E közreadói döntés, amely a játszópéldányokat a szerzői kézirrattal egyenrangű vagy azt akár felűlíró forrásként kezeli, megsokszorozta a kritikai közreadásba bevont források számát. A *Bánk bán* kivételével, ahol a közreadás fő forrása a Nemzeti Színház partitúramásolata volt, minden eddig megjelent (*Bátori Mária, Hunyadi László*) vagy előkészűletben lévő Erkel-opera (*Erzsébet, Dózsa György*) esetében a játszópéldányok is fő forrásai a kritikai közreadásnak. (Az egyes operák hangról-hangra feldolgozott forrásanyaga így 5000–7000 oldalra emelkedett.) További nehézséget jelentett a már elkészűlt kritikai közreadásoknak az előadói gyakorlatba való bevezetése. Erkel Ferenc operáit, melyek az ősszkiadás elindulásáig kizárólag kéziratban álltak rendelkezésre, az operaházak komoly átdolgozásokban játszották, melyek közül a Magyar Királyi, majd Állami Operaház változatai kanonizálódtak, és ezekhez a társulatok az ősszkiadás-kötetek megjelenését követően is ragaszkodtak. A Zenetudományi Intézet és a debreceni Csokonai Nemzeti Színház, majd a Magyar Állami Operaház és Szegedi Nemzeti Színház közötti együttműködésnek köszönhetően azonban az utóbbi években mindhárom eddig megjelent opera (*Bátori Mária, Hunyadi László, Bánk bán*)¹² és az előkészűletben lévő *Erzsébet* opera Erkel által komponált 2. felvonása is felkerűlt a magyar társulatok repertoárjára, a Magyar Állami Operaház pedig előadásaiból CD felvételt is készített *OperaTrezor* sorozata keretében.¹³

Hogyan segítette ez a látszólag szerteágazó kutatómunka az Erkel-operák közreadását, hogyan mélyítette, árnyalta vagy épp rajzolta át Erkel Ferencről alkotott képünket? Bár még mindig az út elején járunk, nyilvánvaló, hogy már sokkal közelebb kerültünk Erkel kapcsolati hálójának főbb szereplőihöz és az intézményi adottságok, a nemzeti színházi mindennapok megértéséhez. Erkel operáinak közreadása e körülmekintő alapkutatás elvégzése nélkül nem lett volna vállalható. Már a *Bátori Mária* közreadása során rádőbentünk erre, amikor a Nemzeti Színház játszópéldányainak feldolgozatlansága miatt, a mű Erkel Ferenc keze alatt zajló előadásaiával kapcsolatos legegyszerűbb (pl. egyes fúvós hangszerek és a hárfa esetében felmerülő) kérdéseink megválaszolásához is az alapoktól kellett elindulnunk. De új terepen jártunk akkor is, amikor az egyes Erkel-operák előadástörténetét akartuk áttekinteni vagy a karmester-zeneszerző vezette nemzeti színházi előadások szinte hiánytalanul fennmaradt játszópéldányaiban található előadási bejegyzéseket próbáltuk értelmezni a *Fassung letzter Hand* megállapítása érdekében. A fentiek magyarázzák az 1962-ben elindult összkiadás munkálatainak feltűnően gyors üteme és az 1998-ben újraindult összkiadás kívülről lassabbnak mutaközó munkatempója közötti különb-

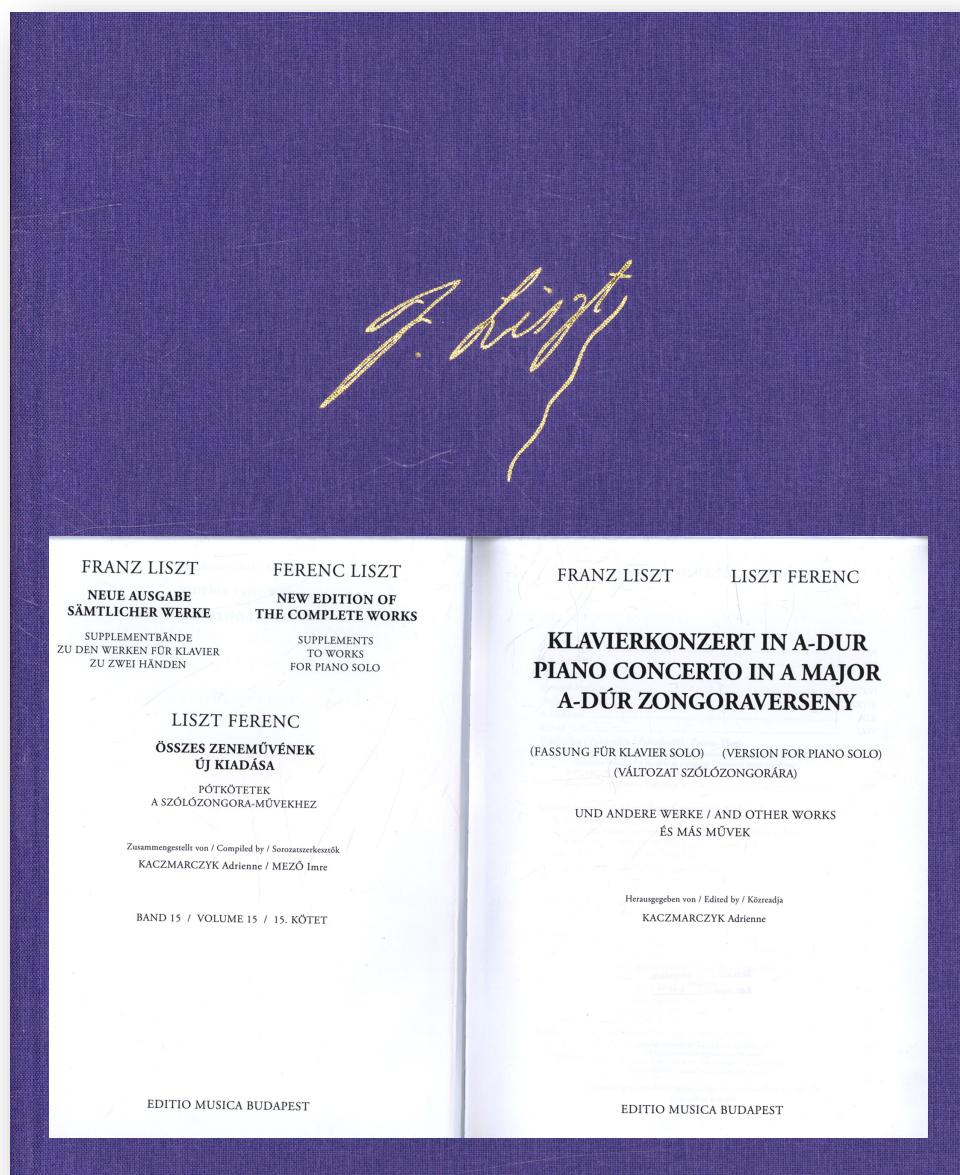
A Király esküje a *Hunyadi László* második felvonásának végjelenetében.

Walzel Agost Frigyes színezett litográfiája, 1844.
(Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tára)

Ezért is éreztük fontosnak, hogy az összkiadás partitúrakötetei mellett – immár a Nemzeti Kulturális Tanács támogatásával – elindítsuk a közreadott partitúrák kottaszövegéhez igazított ének-zongorakivonatok függelékes sorozatát is az összkiadáson belül (megjelenés alatt a *Hunyadi László* és előkészületben a *Bánk bán*), mely kivonatokba, az esetleges külföldi terjesztésre gondolva az operák korabeli német nyelvű fordítását is bevezettük a szükséges – többségében szerzői és/vagy korabeli – prozódiai beavatkozásokkal együtt.¹⁴ Hasonlóképp elindítottuk és kölcsönpéldányként szándékozunk forgalmazni a közreadások kottaszövegét tartalmazó játszópéldányok – zenekari szólamok, énekkari és szerepszólamok – sorozatát (elkészült a *Hunyadi László* és *Bánk bán*, előkészületben a *Bátori Mária* és *Erzsébet*).

2021-ben a Nemzeti Kulturális Alap támogatása lehetővé tette, hogy a Magyar Zenetörténeti Osztályon megalakuljon a Liszt kutatócsoport. A csoport elsődleges feladata Liszt zeneszerzői életművének tudományos igényű közreadása, illetve kiadásra való előkészítése. Arról a tevékenységről van szó, amely 1970–2021 között az Editio Musica Budapest Zeneműkiadó égisze alatt folyt. A kutatócsoport legfontosabb középtávú célja az *Új Liszt Összkiadás* (LZK) tíz kötetre tervezett VII. sorozatának – *Művek zongorára és zenekarra* – közreadása 2021–2031 között. Ezzel párhuzamosan, mivel feltett szándéka az összkiadás ütemének felgyorsítása, a munkacsoport további sorozatokat is elindít. Kézenfekvő, hogy a VII. sorozattal egyidejűleg a III. sorozat – *Művek és átdolgozások zongorára négy kézre és két zongorára* – készüljön el, mivel a két sorozatban számos azonos, mindössze apparátus tekintetében eltérő mű szerepel. A Liszt csoport feladata a kétkezes zongoraművek I–II. sorozatának lezárása is; a megjelent 16 pótkötet a tervek szerint még két továbbival fog kiegészülni. Az új sorozatok előkészítő munkálatait követve, 2022-ben megjelent a Mendelssohn-zongoradarabokra írt korai fantáziát és Schubert C-dúr (Wanderer) fantáziájának átíratát magába foglaló első kétfonós kötet.¹⁵ A VII. sorozat első kötete a zongorára és zenekarra írt *De profundis, hangszeres zsoltárral* 2023-ban jelent meg,¹⁶ míg a Schubert C-dúr (Wanderer) fantáziájának szimfonikus feldolgozását tartalmazó következő kötet várhatóan 2024-ben lát napvilágot.¹⁷ Az összkiadás köteteit továbbra is az Editio Musica Budapest Zeneműkiadó publikálja és terjeszti. A megjelent kötetek tartalmáról és sajtóvisszhangjáról folyamatosan tájékozódhatnak az érdeklődők a Magyar Zenetörténeti Osztály *Lisztiana* (<https://liszt.zti.hu/index.html>) elnevezésű alhónlapján.¹⁸

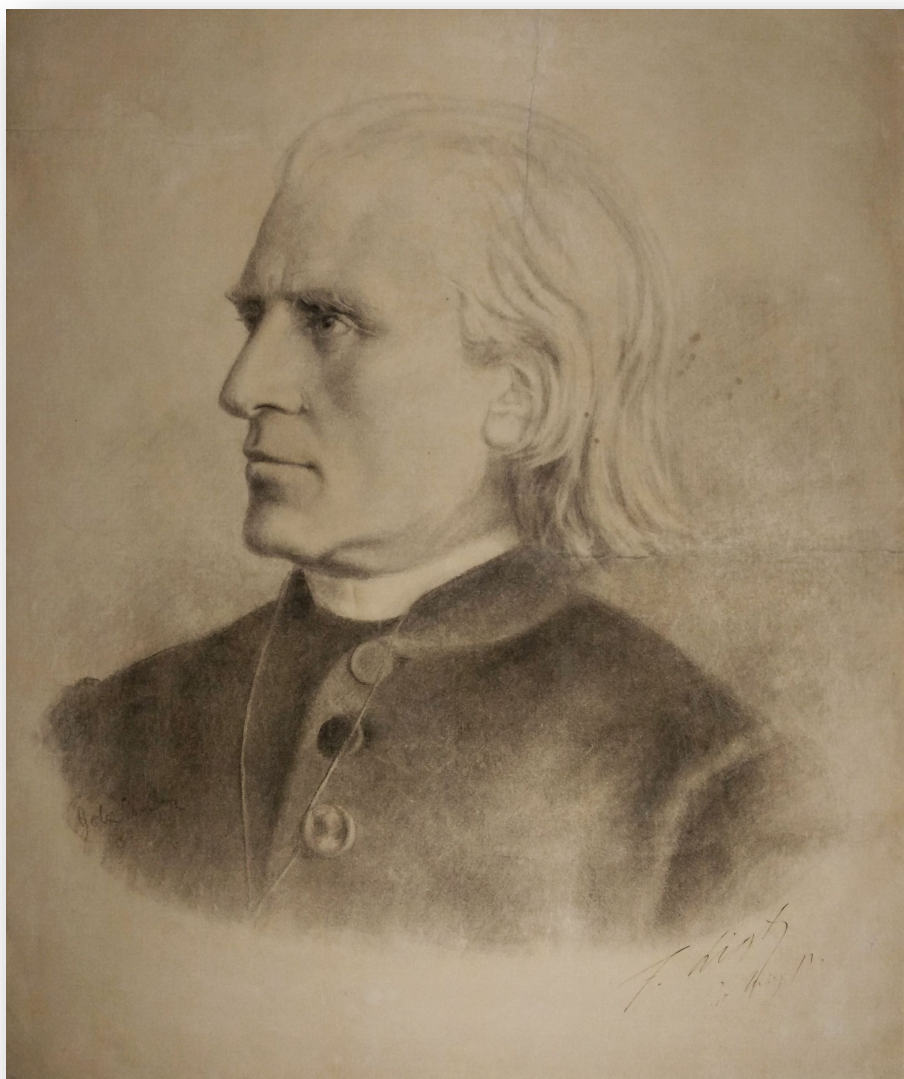
A Magyar Zenetörténeti Osztályon készülő két összkiadás folyamatos, széles körű és alapos forráskutatást tesz szükségessé. Mivel a keletkezés-, bemutatás-, kiadás- és fogadtatástörténet mind az Erkel-operák, mind számos Liszt-mű esetében a kor magyar zenei életének ismeretében tárható csak fel, az osztályon folyó valamennyi kutatás egymás segítségére van. Az eredmények nagyrészt elérhetőek lesznek a Magyar Zenetörténeti Osztály *Magyarország Zenetörténete Online* (<http://mzo.zti.hu/>) elnevezésű honlapján,¹⁹ valamint az osztály további adatbázisaiban és honlapjain, éspedig: *MZO Magyar Zenetörténeti Adattár_ Zenei írások és zenei levelezés a 19. századi Magyarországon* online magyar és angol nyelvű adatbázis és digitális archívum;²⁰ *MZO Magyar Zenetörténeti Adattár Sajtóadatbázis. Recepciótörténet. Erkel, Liszt és kortársai*;²¹ *MZO Magyar Zenetörténeti Adattár_Magyar Zenetörténeti Bibliográfia*.²² A 19. századi zenei írások és levelezések egy része könyv alakban is napvilágot lát. A következő években jelenik meg például Liszt 1835-ös írása, „A művészek helyzetéről és a társadalomban elfoglalt helyükről”, valamint az ifjú zongorista-zeneszerzőről ugyanekkor készült életrajzi vázlat muzsikusként barátja, Joseph d’Ortigue tollából,²³ továbbá Liszt „Berlioz és a Harold-szimfónia” című, a saját kompozíciós módszerét és esztétikáját is megvilágító különösen fontos, 1854–55-ös írása.²⁴ A *Lisztiana* felületén már jelenleg is elérhető, kereső funkcióval ellátott Liszt-levélkötetek a tervek szerint szintén összeköttesbe kerülnek majd a felsorolt adatbázisokkal és archívumokkal. Ezekon túlmenően a Magyar Zenetörténeti Osztály konferenciái és kiállításai ugyancsak speciális megvilágításba helyezik a két zeneszerző munkásságát. Idősebb Ábrányi Kornél, Erkel és Liszt zeneakadémiai kollégája születésének 200. évfordulója alkalmából 2022 decemberében került megrendezésre konferencia, amelynek előadásai illusztrációkkal ellátva olvashatók a honlapon.²⁵ A Magyar Zenetörténeti Osztály „Budapesti zenei mindennapok Erkel Ferenc és Liszt Ferenc korában” című kiállítása 2024 áprilisában nyílik meg a Zenetörténeti Múzeumban, a kiállítás témájához kapcsolódó konferenciára pedig 2023. december 13-án került sor a Zenetudományi Intézetben.²⁶ A kiállítás anyagainak egy része és az ismertető szövegek, valamint a konferenciaelőadások szövege 2024-ben elérhetővé válik osztályunk honlapján.

JEGYZETEK

1. A kompozíció kéziratban maradt, első megjelenésére az *Új Liszt Összkiadás* keretében került sor. Vö. Ferenc LISZT, *Schwanengesang und Marsch aus Erkel's Hunyadi László*. Konzertparaphrase für Pianoforte. R 160, SW 405. In Adrienne Kaczmarczyk – Imre Sulyok (Hrsg): *Ferenc Liszt: Freie Bearbeitungen VIII* (Budapest, Editio Musica Budapest, 1999) (= *Neue Ausgabe Sämtlicher Werke. Serie II*), 95–111.
2. Legány Dezső: *Erkel Ferenc művei és korabeli történetük* (Budapest: Zeneműkiadó, 1975), *Liszt Ferenc Magyarországon (1869–1873)* (Budapest: Zeneműkiadó: 1976), *Franz Liszt: Unbekannte Presse und Briefe aus Wien (1822–1886)*, ford. Harmath Anikó (Budapest: Corvina, 1984), *Liszt Ferenc Magyarországon (1874–1886)* (Budapest: Zeneműkiadó: 1986). Az angol fordításban az 1. és a 3. könyv: *Ferenc Liszt and His Country (1869–1973)* (Vinkeveen: Franz Liszt Kring, 1997), *Ferenc Liszt and His Country (1874–1986)* (Budapest: Occidental Press, 1992).
3. Mind az ekkor elkészült irányelvek, mind Szabolcsi Bence és Bónis Ferenc feljegyzése a HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténet Osztályának Erkel Összkiadás-anyagában található jelenleg (jelzet nélküli dokumentumok).
4. „Az Erkel-kultusz, amely természetes következménye haladó zenei hagyományaink ápolásának, szükségessé teszi egy kritikai Erkel-kiadás megjelenését. [...] javasoljuk, hogy a Zeneművészek Országos Szövetsége, a most alakuló Zenetudományi Intézet és az Állami Operaház Dramaturgiai Bizottsága folyamatosan tanácskozzon arról: kik legyenek azok a személyek, akik a szükséges kritikai munkát elvégzik.” Vö. Berlász Melinda – Tallián Tibor (összeállította és szerk.): *Iratok a magyar zeneélet történetéhez 1945–1956*. I–II. Budapest: MTA Zenetudományi Intézet, 1986. (= *Műhelytanulmányok a Magyar Zenetörténethez* 8). Ide No. 111: II/ 257–258.
5. Szabolcsi Bence 1965. október 5-i válaszelevele. HUN-REN BTK Zenetudományi Intézet Magyar Zenetörténet Osztály, jelzet nélkül.
6. A Liszt Ferenc Zeneművészeti Főiskola keretében az egyetemi szintű zenetudományi oktatást Kodály Zoltán, Bartha Dénes és Szabolcsi Bence alapította 1951-ben.
7. Az MTA Zenetudományi Intézetben folyó kutatások rövid történetéhez lásd Tallián Tibor: *A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete* (Budapest, Magyar Tudományos Akadémia, 2000) (*A Magyar Tudományos Akadémia Kutatóintézetei*, szerk. Glatz Ferenc). Online elérhetőség: https://zti.hu/files/zti/MTA_ZTI_Tortenete.pdf.
8. Munkásságához lásd a szerző születésének 100. évfordulója alkalmából létrehozott honlapot a Magyar Zenetörténeti Osztály oldalán: https://zti.hu/files/mzt/bardos_kornel_100/eletrajz.html.
9. A Magyar Zenetörténeti Osztályon Bónis Ferenc vezetésével 1961–1973 között zajló, majd a Legány Dezső idejében újból elindított kiterjedt sajtókutatás cédlakatalógusát, illetve támlapjait a Magyar Zenetörténeti Osztály újabb munkatársai tették online hozzáférhetővé és kereshetővé a Zenetudományi Intézet honlapján. Vö. *Magyar Zenetörténeti Osztály – MZO Magyar Zenetörténeti Adattár. Sajtóadatbázis – Cédlakatalógusok*. Bónis-cédulák: <http://mzo-cedulakatalogus.zti.hu/bonis/>; Legány-támlapok: <http://mzo-cedulakatalogus.zti.hu/legany/>.
10. Tallián Tibor: *Schodel Rozália és a hivatásos magyar operajátszás kezdetei* (Budapest: Balassi, 2015). Akadémiai doktori munka formájában online elérhető: http://mta.hu/cikkek/folyamatban_levo_doktori_eljarasok.
11. Lásd többek között Dolinszky Miklós és Kim Katalin disszertációját Erkel Ferenc operáiról, valamint a Magyar Zenetörténeti Osztály jelenlegi és volt fiatal munkatársainak, Horváth Pál, Varga Veronika és Elek Martin – Tallián Tibor és Kim Katalin által vezetett – a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Zenetudományi Tanszékén megvédett BA és MA szakdolgozatait, valamint Békéssy Lili Veronika 2023-ban ugyanitt leadott PhD disszertációját.
12. Dolinszky Miklós – Szacsvai Kim Katalin (közr./ ed.): *Erkel Ferenc: Batori Mária. Opera két felvonásban / Opera in two acts*. Bevezető tanulmány/ Introduced by Miklós Dolinszky. Közreadja a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete és az Országos Széchényi Könyvtár/ Issued by the Institute of Musicology of the Hungarian Academy of Sciences in Association with the National Széchényi Library (Budapest, Rózsavölgyi, 2002) (= *Erkel Ferenc Operák/ Ferenc Erkel Operas 1/I–II*); Szacsvai Kim Katalin (közr./ ed.): *Erkel Ferenc: Hunyadi László. Opera négy felvonásban/ Opera in four acts*. Bevezető tanulmány/ Introduced by Tibor Tallián és/ and Katalin Szacsvai Kim. Közreadja a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete és az Országos Széchényi Könyvtár/ Issued by the Institute of Musicology of the Hungarian Academy of Sciences in Association with the National Széchényi Library (Budapest, Rózsavölgyi, 2006) (*Erkel Ferenc Operák/ Ferenc Erkel Operas 2/I–III*); Dolinszky Miklós (közr./ ed.): *Erkel Ferenc: Bánk bán. Opera három felvonásban/ Opera in three acts*. Bevezető tanulmány/ Introduced by Miklós Dolinszky. Közreadja a Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézete és az Országos Széchényi Könyvtár/ Issued by the Institute of Musicology of the Hungarian Academy of Sciences in Association with the National Széchényi Library (Budapest, Rózsavölgyi, 2009) (*Erkel Ferenc Operák/ Ferenc Erkel Operas 3/I–III*). Az előkészületben lévő *Erzsébet* kritikai közreadásának partitúrájából 2019-ben mutatta be az Erkel által komponált második felvonást a Magyar Állami Operaház, mely előadás CD-je 2020-ban jelent meg a Magyar Állami Operaház *OperaTrezor* sorozatában. Lásd <https://www.opera.hu/hu/erzsebet-apon-jelenik-meg-az-opera-legujabb-erkel-felvetele/>.
13. Erkel első három operájának kritikai közreadását rögzítő CD-k megjelenéséhez lásd <https://www.opera.hu/hu/megjelent-a-batori-maria-cimu-opera-elo-cd-felvetele/>; <https://zti.hu/index.php/en/89-mzt/mzt-hirek/965-erkel-ferenc-hunyadi-laszlo-cimu-operajanak-a-zenetudomanyi-intezet-magyar-zenetorteneti-osztalyan-kozreadott-valtozataval-nyitottak-meg-a-felujitott-magyar-allami-operahaz-2>; https://www.opera.hu/hu/a_bank_ban_osvaltozatot_adta_ki_lemezen_az_operahaz/
14. A kritikai közreadás kötetekben megjelent tanulmányokat, ill. a *Batori Máriával* kapcsolatos újabb kutatásokat és az operák szövegkönyveit lásd in Gupcsó Ágnes (szerk.), *Erkel Ferenc első három operája. Batori Mária, Hunyadi László, Bánk bán. Szövegkönyvek, tanulmányok* (Budapest: Rózsavölgyi és Társa, 2011). Az Erkel összkiadás munkálatairól fejlesztés alatt álló honlapunk fog tájékoztatni. <https://erkel.zti.hu/index.html>.
15. LZK III/1. Liszt: *Grand Duo [Grosses Konzertstück über Themen aus Mendelssohns Lieder ohne Worte], for Two Pianos (Draft) / für zwei Klaviere (Entwurf), / két zongorára (fogalmazvány); Franz Schuberts Grosse Fantasie (Op. 15) symphonisch bearbeitet für Piano und Orchester, Arrangement für 2 Pianoforte*. A közreadás Sas Ágnes, a történeti előszó Kaczmarczyk Adrienne, a kritikai jegyzetek kettejük munkája.
16. LZK VII/2. Liszt: *De profundis: Psaume instrumental*, közreadja és történeti előszóval ellátja Jay Rosenblatt.
17. LZK VII/5. Liszt: *Schuberts Grosse Fantasie symphonisch bearbeitet*, közreadja és történeti előszóval ellátja Kaczmarczyk Adrienne.
18. Az Editio Musica Budapest Zeneműkiadó honlapja szintén ismerteti a sorozatokat és közli a kötetek tartalomjegyzékét: <https://www.emb.hu/hu/campaign/NLE>.
19. A Magyar Zenetörténeti Osztály adatbázisait, publikációit, kiadványait és egyéb munkáit összefogó, illetve kiegészítő honlap. Szakmai koncepció: Kim Katalin. Honlaptervezés és grafika: Vizinger Zsolt. Tematikus alhonlapok az Osztály munkatársai által.

20. Konceptió, tervezés, szakmai felügyelet: Kim Katalin és Kaczmarczyk Adrienne. Az adatbázissal egységes felületet teremtünk Erkel Ferenc és Liszt Ferenc életműve és ennek kontextusa, a 19. század magyar zenei élete kutatása számára az ego-dokumentumok feldolgozása vonatkozásában. Elkészült mintegy 26.000 oldalnyi beszkenelt és kereshetővé tett anyag (Bácsi Fanni, Gusztin Rudolf). Az adatbázis tartalmi részéhez elkészült Isoz Kálmán *A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának Címjegyzéke VI. Zenei Kéziratok I. Zenei Levelek* (Budapest, A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtara, 1924) alapvető forrásjegyzékéből az Erkel-levelek és az Erkelhez írott levelek mintegy felének fordítása (211 levél, Németh István Csaba). Forráskutatást végeztünk Erkel, Liszt és köre (id. Ábrányi Kornél, Ábrányiné Katona Clementine, Brassai Sámuel, Doppler Ferenc, Székely Imre, Ellinger József), Pest-Buda nyilvános koncertélete, régizenei gyakorlata, egyházzeneje, a dalármozgalom és zenei ikonográfia vonatkozásában (Kim Katalin, Kaczmarczyk Adrienne, Békéssy Lili, Grosz Sára Aksza, Gusztin Rudolf, Simény Beáta, Vizinger Zsolt, Tóth Emese, Horváth Pál).
21. A koncepció kidolgozása: Kim Katalin, programozás Kemecei Zsolt, technikai koordinálás: Vizinger Zsolt. Tematikus sajtókutatás: Békéssy Lili Veronika, Grosz Sára Aksza, Gusztin Rudolf, Horváth Pál, Illés Szabolcs, Kaczmarczyk Adrienne, Kim Katalin, Tóth Emese, Simény Beáta, Vizinger Zsolt. Az adatbázis integrálja az Osztály korábbi sajtógyűjtéseit, többek között Gupcsó Ágnes, Németh István Csaba, Loch Gergely és Szvoren Edina, az Erkel-összkiadás köteteinek előkészítése során végzett sajtókutatásait.
22. A Magyar Zenetörténeti Osztály nagy korszak-bibliográfiáit (16–17. sz., 18. sz., 19. sz.) és alhirlapjainak tematikus (részben annotált) bibliográfiáit összefogó adatbázis. Konceptió, szakmai felügyelet, tervezés Kim Katalin. Honlaptervezés és grafika: Vizinger Zsolt. Korszak és tematikus bibliográfiák készítői: Békéssy Lili Veronika, Bukáné Kaskótó Marietta, Grosz Sára Aksza, Gusztin Rudolf, Illés Szabolcs, Horváth Pál, Kim Katalin, Papp Ágnes, Simény Beáta, Tóth Emese, Vizinger Zsolt.
23. Liszt „*De la situation des artistes et de leur condition dans la société*” című írása Eckhardt Mária, d’Ortigue Liszt-portréja, az „*Études biographiques I, Frantz Liszt* [sic]” Kaczmarczyk Adrienne előszavával és kommentárjával fog megjelenni. Mindkét írás fordítója Vernet-Pethő Csilla.
24. Liszt „*Berlioz und seine Harold-Symphonie*” című írása Kaczmarczyk Adrienne fordításában, előszavával és kommentárjával fog megjelenni.
25. <https://zti.hu/files/mzt/abranyi/konferencia.html>
26. <https://zti.hu/index.php/hu/hirek-esemenyek/115-2023/1168-budapesti-mindennapok-erkel-es-liszt-koraban-unnepi-konferencia-eckhardt-maria-tiszteletere>

Liszt Ferenc mellképe. Landau Alajos litográfiája, 1873. március
(Liszt Ferenc Emlékmúzeum, Budapest)